

اسماعیلی، محمدمهدی، *گوشش ایبانه‌ای*، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ۱۴۰۴، ۹۵۴ صفحه.

کتاب گوشش ایبانه‌ای پژوهشی مفصل درباره گوشش روستای ایبانه است. ایبانه روستایی کهن در دهستان برزرو در توابع بخش مرکزی شهرستان نطنز استان اصفهان است. ایبانه با جمعیتی اندک و سالمند، یکی از کهن‌ترین سکونت‌گاه‌های انسان در حاشیه غربی کویر مرکزی است. گوشش ایبانه‌ای از گوشش‌های مرکزی ایران و متعلق به گروه شمال غربی زبان‌های ایرانی است که به سبب کوهستانی بودن ایبانه و انزوای منطقه تا پنج شش دهه پیش گوشش رایج در میان اهالی بود، اما امروز در آستانه زوال کامل است.

کتاب شامل پیشگفتار، چهار فصل با عناوین واج‌شناسی، واج‌شناسی تاریخی، صرف و نحو و واژه‌سازی، دو پیوست با عناوین جدول صرف و فعل برگزیده و صیغگان دوفعل، متن‌های گوششی، واژه‌نامه و کتابنامه است.

نویسنده در پیشگفتار به معرفی روستای ایبانه و گوشش ایبانه‌ای، پیشینه پژوهش و ذکر نکاتی درباره اثر پرداخته است که ضمن آن انگیزه خود را برای تدوین

این اثر مفصل درباره گوشش ایبانه‌ای، با وجود آنکه پیش‌تر در گنجینه گوشش‌های ایرانی، استان اصفهان ۱ در کنار چند گوشش دیگر از استان اصفهان نوشته است، بیان می‌دارد. در کلامی کوتاه، کهن و مهم بودن گوشش ایبانه‌ای و اشکالات و نواقص آثار پیشین سبب شده تا نویسنده پس از آشنایی دقیق‌تر با دیگر گوشش‌های منطقه، تألیف اثری جداگانه و مستقل درباره گوشش ایبانه‌ای با دستور زبانی مفصل را ضروری بداند. پیشگفتار با فهرست نام گویشوران، جداول نشانه‌های آوایی و نشانه‌های اختصاری تکمیل می‌شود.

در فصل اول کتاب با نام واج‌شناسی، ویژگی همخوان‌ها و واکه‌های ایبانه‌ای با ذکر شواهد کافی در جایگاه‌های گوناگون توصیف شده است. در این بخش، نویسنده ضمن برشمردن خطاها یا کاستی‌هایی که در پژوهش‌های پیشین رخ داده با آوردن شاهد و ارائه استدلال نمونه‌های درست را در ضبط خویش آورده است. همچنین، در بخشی با عنوان واج‌آرایی به توزیع همخوان‌ها و واکه‌ها و جایگاه و بسامد آنها پرداخته است. ساخت هجایی، تکیه و کشش همخوانی از دیگر مباحث مهم مطرح شده در این فصل است.

است که برگردانی دقیق به فارسی دارد و در بافت‌های ضروری تقطیع واژگانی شده‌است.

این اثر واژه‌نامه‌ای مفصل دارد که با الفبای آوانگار از گویش به فارسی تنظیم شده و اصول واژه‌نامه‌نویسی چون ذکر ارجاعات، مترادف‌ها، گونه‌های دیگر تلفظی و تفکیک معنایی و اندیس‌گذاری در آن رعایت شده‌است. افزون‌برآن، نویسنده با دادن اطلاعات تکمیلی برای مدخل‌ها مانند ذکر نشانه‌های اختصاری، جنس دستوری واژه‌ها را مشخص کرده که با توجه به وجود جنس دستوری در این گویش، تشخیص آن برای کاربر کتاب آسان خواهد شد. مدخل اصلی با قلم سیاه و زیرمدخل‌ها در ذیل آن با قلم نازک در همان ردیف الفبایی آمده و نیز صیغه فعل در برابر فعل‌های مدخل‌شده ذکر شده‌است از دیگر نکات دشوار و مهم این اثر آوردن شاهد برای برخی مدخل‌هاست، برای مثال واژه‌های منسوخ در فارسی، اصطلاحات و مفاهیم کنایی، واژه‌های آیینی و عوامانه و نیز واژه‌هایی که در بافت تلفظ آنها دگرگون می‌شود. دادن توضیحات تکمیلی در تعریف شماری از واژه‌ها که در فارسی رایج نیست یا در ایبانه‌ای کاربردی متفاوت دارد یا مفاهیم کنایی یا رسم و سنتی دربر دارد تکمیل‌کننده اصول تعریف‌نگاری فرهنگ‌های گویشی است.

به نظر نگارنده این سطور این اثر به سبب انتخاب گویشی که تمایز چشمگیری با زبان فارسی دارد همچنین روش پژوهش و روش تدوین، تفکیک مقوله‌های زبانی و توصیف آنها، فصل‌بندی جزئی برای توصیف جداگانه مقوله‌های زبانی و آوایی در جایگاه مناسب و مفصل بودن واژه‌نامه و متن‌های گویشی، در میان دیگر آثار گویشی اثری ممتاز است و رعایت اصولی چون ذکر گونه‌های دیگر، ارجاعات و مترادف‌ها، محتوای گردآوری‌شده و توصیف دقیق

در فصل دوم با عنوان واج‌شناسی تاریخی، نویسنده بر پایه معیارهای تاریخی، ویژگی‌های آوایی گویش ایبانه‌ای را توصیف کرده و با ذکر شواهدی افزون‌بر ویژگی‌های زبان‌های ایرانی شمال غربی، در برخی موارد تحولات آوایی مربوط به زبان‌های گروه جنوب غربی را نیز بیان داشته‌است.

در فصل سوم کتاب مقوله‌های صرف و نحو با آوردن واژه‌ها و جملات بسیار به‌عنوان شاهد بررسی و موضوعات متمایز و مهم‌تر این گویش مانند مقوله فعل و جنس دستوری که مقوله‌ای فراگیر در گویش ایبانه‌ای است با موضوع تخصیص جنس دستوری به شکلی دقیق و مفصل مطرح و به روشی بسیار فنی و تخصصی بررسی شده‌است.

نویسنده در فصل چهارم فرایندهای عمده واژه‌سازی در انواع دستوری اسم و صفت و قید را شرح می‌دهد. بررسی وندهای اشتقاقی و ترکیبات همراه با معنای لفظ به لفظ آن، افزون‌بر برابر الفاظ در فارسی، نقطه عطفی در شناخت دقیق این وندها و شیوه‌های ترکیب‌سازی است. فعل مرکب و عبارت فعلی نیز که از دیگر مقوله‌های واژه‌سازی‌اند در این فصل توصیف شده‌اند و همه توصیفات با شرح و مثال‌های بسیار، روشنگر پیچیدگی‌های زبانی این گویش است. دو پیوست مکمل مباحث این فصول است یکی جدول صرف نه فعل برگزیده شامل افعال آمدن، رفتن، خوابیدن، نشستن، ایستادن، خوردن، گفتن، دیدن و گرفتن و دیگری جدول صیغگان فعل نگاه کردن با مفعول حرف اضافه‌ای (به صورت ضمیر پی‌بستی و ضمیر شخصی) و صیغگان فعل گفتن با مفعول غیر صریح (به صورت شناسه فعلی و ضمیر شخصی).

در مجموع چهل‌وسه متن گویشی در قالب حکایت، قصه، خاطره، روش زندگی و شعر و چند مثل و کنایه و اصطلاح، زینت‌بخش متن‌های گویشی

۵۰ سامانه نشریات فارسی‌زبان مربوط به زبان‌ها و گویش‌های ایرانی است.

کتاب شامل سه بخش مقدمه، متن و نمایه است. رضایی در مقدمه مختصری به اهمیت کتاب‌شناسی و پیشینه پژوهش پرداخته و در ادامه روش کار خود را شرح داده است. علاوه بر این، تصریح کرده که این کتاب‌شناسی منحصر به کتاب‌ها و مقالات گویشی به زبان فارسی است که در بازه زمانی سال‌های ۱۳۰۰ - ۱۴۰۳ شمسی منتشر شده‌اند و گستره‌ای از مطالعات توصیفی، تطبیقی، تاریخی، آوایی، صرفی، نحوی و واژگانی را دربر می‌گیرند.

بخش اصلی کتاب با عنوان متن، مشخصات کتاب‌شناسی کتب و مقالات براساس ترتیب الفبایی نام نویسنده، سال نشر، عنوان اثر، ناشر و محل نشر را دربر می‌گیرد، و در مورد مقالات، شماره، سال مجله و تعداد صفحات نیز ذکر شده است. همچنین، هر یک از عناوین با شماره‌ای مشخص شده که در بخش نمایه کتاب به این شماره‌ها ارجاع شده است.

پایان بخش کتاب نمایه‌ای است که براساس نام مناطق جغرافیایی و نام گویش‌ها تنظیم شده است. در این بخش، ابتدا نام استان و سپس نام همه شهرها، روستاها، طوایف و نام گویش رایج در آن منطقه درج شده و از نام استان به گویش‌های رایج در آن منطقه ارجاع شده است، مانند گیلان ← تاتی (رودباری)، تالشی، گیلکی، کردی. مؤلف در بخشی که نام گویش در نمایه آمده، ذیل هر عنوان گویشی، نام منطقه‌ای که آن گویش در آن رواج دارد، یا نام ایل و طایفه‌ای را که به آن گویش تکلم می‌کند، ذکر کرده و در برخی موارد ذیل نام یک استان به گویشی از استان دیگر اشاره کرده است؛ برای مثال، شماره

آواها و ویژگی‌های زبانی، معیارهای عالمانه تدوین یک اثر گویشی را با زبان فنی و تخصصی نشان می‌دهد که اجرای این اصول زحمت بسیار برای مؤلف و رحمتی بیش از آن برای کاربر کتاب دارد.

عفت امانی

رضایی، مریم، کتاب‌شناسی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نو (منابع فارسی)، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ۱۴۰۴، ۳۴۹ صفحه.

فرهنگ عامه، گویش‌ها و لهجه‌ها از جمله میراث فرهنگی هر سرزمینی هستند که با مرگ آنها بسیاری از جلوه‌های فرهنگی مرتبط نیز به فراموشی سپرده می‌شوند. در این میان، گویش‌های ایرانی با تنوع بالای خود بخشی از ذخایر فرهنگی ایران به شمار می‌آیند و مطالعه علمی این گویش‌ها و گردآوری و رده‌بندی آنها می‌تواند سرمایه‌ای عظیم در اختیار زبان‌شناسان قرار دهد و در حل مسائل زبانی و لغوی سودمند باشد.

آشنایی با منابع اصلی و پیشینه تحقیق از لوازم ضروری تحقیقات گسترده است. این مهم با وجود حجم گسترده آثار منتشرشده، اهمیت استفاده از کتاب‌شناسی و مقاله‌نامه‌ها را بیش از پیش نشان می‌دهد. متأسفانه علی‌رغم تنوع و فراوانی مقالات و کتاب‌های چاپ‌شده در حوزه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نو، طی سال‌های اخیر فهرست مدونی برای این آثار تدوین نشده و تهیه کتاب‌شناسی فارسی جامعی در این حوزه ضرورتی مهم به شمار می‌آید.

اثر حاضر، شامل اطلاعات کتاب‌شناسی ۴۶۳۵ عنوان کتاب و مقاله از مجلات، نشریات، مجموعه مقالات منتشرشده همایش‌ها، دانشنامه‌ها، کتابنامه موجود در انتهای هر مقاله و کتاب و بیش از

مدخل مقاله «دویتی‌های گیلکی تنکابن» در نمایه ذیل عنوان گیلکی آمده‌است.

لیلا نوری

طامه، مجید، **تحریر ختنی جیوکه‌پوستکه (متن، ترجمه، یادداشت و واژه‌نامه)**، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، ۱۴۰۴، ۴۲۵ صفحه.

جیوکه‌پوستکه یکی از متون پزشکی است که به طب آیوروده تعلق دارد. علاوه‌بر تحریر سنسکریت از این متن ترجمه‌ای به زبان ختنی نیز موجود است. دست‌نویس جیوکه‌پوستکه دارای ۷۱ برگ است که هر دو تحریر سنسکریت و ختنی را شامل می‌شود و متشکل از ۹۱ دستورالعمل دارویی است. دانشمندی به نام هورنله^۱ نخستین کسی است که به تصحیح دو دستورالعمل از تحریر سنسکریت این متن پرداخت. بعدها اِمِریک با توجه به تصحیح هورنله و ترجمه ختنی، دو دستورالعمل فوق را تصحیح کرد و خوانش و ترجمه‌ای بهتر ارائه داد. سرانجام دانشمندی چینی به نام چن تمام تحریر سنسکریت را تصحیح و به زبان چینی منتشر کرد.

این کتاب رساله دکتری نگارنده کتاب است که در سال ۱۳۹۳ در دانشگاه تهران به راهنمایی دکتر رضائی باغبیدی به انجام رسید و در زمستان ۱۴۰۴، صورت بازبینی شده و ویراسته این رساله در فرهنگستان زبان و ادب فارسی منتشر شد. کتاب پس از پیشگفتار و مقدمه در چهار فصل (متن و ترجمه، یادداشت‌ها، واژه‌نامه و پیوست‌ها) به بررسی این متن ختنی پرداخته‌است.

در بخش متن و ترجمه، متن ختنی بر پایه تقسیم‌بندی چن (۲۰۰۵) برای تحریر سنسکریت، به

فقره‌های جداگانه تقسیم شده‌است. حرف‌نویسی تحریر ختنی برپایه تصحیحاتی است که محققان پیش‌تر بر روی این متن یا تحریر سنسکریت آن انجام داده‌اند. تفاوت‌های حرف‌نویسی کتاب حاضر با آنچه در دست‌نویس جیوکه‌پوستکه آمده، با ذکر نام محقق یا محققان در پانویست ذکر شده‌است. بیشتر دستورالعمل‌های جیوکه‌پوستکه، هم در تحریر سنسکریت و هم در ترجمه ختنی، دارای نام هستند، اما در برخی موارد نام مندرج در تحریر سنسکریت، در ترجمه ختنی از قلم افتاده و در برخی موارد نیز نه در تحریر سنسکریت و نه در ترجمه ختنی نامی برای دستورالعمل‌ها ذکر نشده‌است. در ترجمه فارسی توضیح و شرح هر دستورالعمل در بخش یادداشت‌های مربوطه آمده‌است.

در ترجمه کتاب حاضر تحریر سنسکریت جیوکه‌پوستکه نیز در نظر گرفته شده و برای نام گیاهان، بیماری‌ها و شیوه‌های درمان معادل سنسکریت میان دو کمان ذکر شده‌است. به‌طورکلی، ذکر معادل برای نام‌های گیاهان بومی اقلیمی دیگر بسیار دشوار است، از این‌رو، نام برخی از گیاهان در تحریر ختنی و در ترجمه فارسی درواقع صورت سنسکریت نام آن گیاهان است. همچنین، گاهی در ترجمه ختنی واژه‌ها و عبارت‌های سنسکریت تعریف شده یا معادل سنسکریت دیگری برای آنها ذکر شده‌است. بنابر تصریح طامه، در ترجمه حاضر برای فراهم آوردن متنی روان، بنابر ضرورت، واژه یا واژه‌هایی به ترجمه افزوده شده‌است که میان قلاب ذکر شده‌اند، ولی مواردی مانند افعال اسنادی یا حرف عطف که معادلی در تحریر ختنی ندارند و برای روان‌تر شدن ترجمه فارسی اند میان دو قلاب ذکر نشده‌اند.

ضرب‌المثل‌ها و داستان‌ها، نمایه فارسی از واژه‌نامه و فهرست منابع است.

پیشگفتار به محتوای کتاب، منابع و روش پژوهش می‌پردازد و نویسندگان یادآور می‌شوند که افزون‌بر چارچوب راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی، واژه‌ها و جمله‌هایی که خاص منطقه خوسف است به کتاب افزوده‌اند. علاوه‌بر واژه‌نامه و جمله‌ها، کتاب شامل زبانزدها، اصطلاحات، داستان‌ها و افسانه‌های رایج در خوسف نیز می‌شود که به تصریح نویسندگان برخی از داستان‌ها و افسانه‌های محلی رایج در خوسف را که در آثار پیشین منتشر شده‌است، ایشان با روایت گویشوران خود ثبت کرده‌اند. در گردآوری ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات، کتاب سخن‌پیر قدیم یا ضرب‌المثل‌های بیرجندی اساس قرار گرفته و گویشوران این اثر آن دسته از ضرب‌المثل‌هایی را که در خوسف به کار می‌رود بازخوانی کرده‌اند.

نویسندگان در مقدمه به تفصیل به وضعیت جغرافیایی و طبیعی خوسف، وجه تسمیه و یادکرد آن در متون، جغرافیا و پیشینه تاریخی آن پرداخته و با اشاره به بررسی‌های باستان‌شناختی شاخص، و همچنین شواهد تمدنی و تاریخی این منطقه را معرفی کرده‌اند. این مقدمه با اشاراتی به آیین‌های مذهبی، گویش‌های خراسانی، پیشینه تحقیق، مشاهیر خوسف، فهرست نام گویشوران و جدول نشانه‌های آوایی پایان می‌یابد. در بخش گویش‌های خراسانی ضمن اشاره به دریافت ضرورت تألیف واژه‌نامه‌های خراسانی از قرون کهن تاکنون، به اهمیت و جایگاه گویش‌های خراسانی و منطقه جغرافیایی این گویش‌ها پرداخته شده و افزون‌بر آن زبان‌های غیرایرانی رایج در خراسان نام برده شده‌است.

فصل سوم کتاب به واژه‌نامه‌ای بسامدی براساس ترتیب الفبای ختئی اختصاص دارد و در فصل چهارم واژه‌های تخصصی پزشکی و معادل سنسکریت آنها ذکر شده‌است. در این بخش واژه‌ها تحت عناوین گیاهان، اقلام و فرآورده‌های جانوری، مواد معدنی و طبیعی، بیماری‌ها، نام داروها و شیوه‌های درمان آمده‌اند. کتاب با فهرست منابع فارسی و لاتین پایان می‌یابد.

مریم رضایی

طامه، مجید و محمد فرجامی، گویش خوسف، نشر چهار درخت، بیرجند، ۱۴۰۴، ۳۵۸ صفحه، مصور.

این کتاب حاصل طرحی پژوهشی با حمایت و نظارت اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان جنوبی است. خوسف در جنوب غربی بیرجند در استان خراسان جنوبی و در حاشیه شمالی کویر لوت واقع است. گویش خوسف از دسته گویش‌های خراسانی است که مانند دیگر گویش‌های فارسی رایج در خراسان ویژگی‌های واژگانی و دستوری کهنی را حفظ کرده که امروزه در فارسی منسوخ شده‌اند؛ ازاین رو و نیز به سبب پیشینه تاریخی و پیوند گویش‌های خراسانی با زبان فارسی کهن، این گویش شایان پژوهش و مطالعه است. داده‌های کتاب که به صورت میدانی گردآوری شده به شیوه راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی در گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی فرهنگستان زبان و ادب فارسی تدوین شده‌است.

کتاب شامل پیشگفتار، مقدمه، پنج فصل با عناوین ویژگی‌های زبانی، واژه‌نامه، جمله‌های فارسی و معادل گویشی آنها، گزیده‌ای از اصطلاحات و

فصل پنجم شامل داستان‌های محلی رایج در خوسف است که به سبب دیرینگی آنها بیش از بخش‌های دیگر کتاب ویژگی‌های زبانی و آوایی کهن گویش خوسف را نشان می‌دهد. در پایان نیز نمایه واژه‌های فارسی درج شده است.

به نظر نگارنده این سطور، این اثر به سبب روش پژوهش و روش تدوین در میان دیگر آثار گویشی ممتاز است و رعایت اصولی چون ذکر گونه‌های دیگر، ارجاعات و مترادف‌ها و تقطیع واژگانی، محتوای گردآوری شده و توصیف دقیق آواها و ویژگی‌های زبانی، معیارهای عالمانه تدوین یک اثر گویشی را نشان می‌دهد که اجرای این اصول زحمت بسیار برای مؤلف و رحمتی بیش از آن برای کاربر کتاب دارد.

عفت امانی

فصل اول کتاب با عنوان ویژگی‌های زبانی در سه بخش واج‌شناسی، صرف و نحو تدوین شده که در هر بخش جزئیات دقیقی از ویژگی‌های آوایی و زبانی گویش خوسف ارائه و ضمن آن شرح کاملی از تمایزهای این گویش با زبان فارسی ذکر شده است.

فصل دوم به واژه‌نامه اختصاص دارد که با الفبای آوانگار از گویش به فارسی تنظیم شده است. در واژه‌نامه روش‌های واژه‌نامه‌نویسی گویش‌ها مانند بیان گونه‌های تلفظی، ارجاع گونه‌های متفاوت، مترادف‌ها و تقطیع واژگانی به صورت نظام‌مند لحاظ شده است.

فصل سوم کتاب با عنوان جمله‌های فارسی و معادل گویشی آنها، جمله‌هایی افزون‌بر مثال‌های مندرج در راهنمای گردآوری گویش‌های ایرانی گردآوری و تقطیع واژگانی و گونه‌های تلفظی نیز لحاظ شده است.

فصل چهارم شامل گزیده‌ای از اصطلاحات و ضرب‌المثل‌هاست که مفاهیم کنایی آنها شرح شده و مانند دیگر فصول اصول تقطیع واژگانی انجام شده است.